

DOCUMENTATION OF SCHOOL WORKSHOPS

BULGARIA

Notes on approach

With the increasing hostile climate in Bulgaria, especially after 2018, schools have become more and more hesitant to collaborate with NGOs on topics connected to gender and racial equality, including antiracism. This made the delivery of school workshops within the STAR project much more difficult than similar processes in the past. For that reason:

- Many of the school workshops took place outside of the regular school schedule (after obligatory school hours or on weekends); that is why in some cases a round of workshops with one group is done in one day.
- Some of the school workshops were not delivered in a full class, but rather among young people who expressed desire to join, sometimes coming from different classes; this has led to smaller number of people in a school workshop than preliminary planned;
- Pro European Network delivered 26 rounds of workshops (4 workshops by round), instead of 30 as planned in the project.

Finally, 104 workshops were delivered in 8 schools, engaging 504 young people. They were delivered by 7 facilitators, more often working individually and in only some cases – in pairs as provisionally planned. 12 teachers have witnessed one or more of workshops, and 10 of them have given feedback in written.

All facilitators were trained for the purpose of delivering school workshops within the STAR project's Training of trainers (Jan-Feb 2019). They were also provided with an extensive Guide for school workshops, which included logistical and ethical guidelines, along with concrete methodological tools and suggestions for structuring the workshops. This has also shaped the content of all school workshops, which were with no exception conducted following the guide. The guide is available here:

https://www.dropbox.com/s/a2rdqkvgsfecow8/STAR_SchoolWorkshops_Guide%20and%20Outline.docx?dl=0

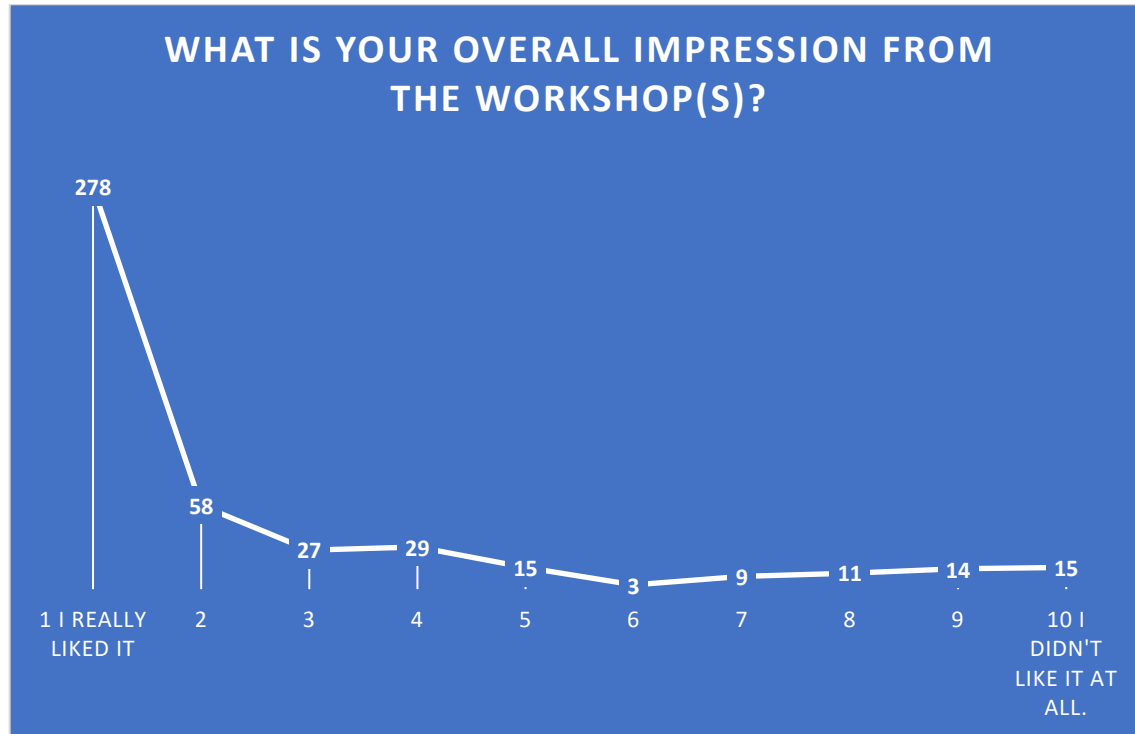
	Dates (1 hour each)				School	Town	Number	Facilitator(s)	Signed confirmation (link)
1	03.05.2019	03.05.2019	14.05.2019	14.05.2019	HS Dr. Vasil Beron	Veliko Tarnovo	20	Yanislav Vasilev	Dropbox
2	10.05.2019	10.05.2019	22.05.2019	22.05.2019	HS Dr. Vasil Beron	Veliko Tarnovo	24	Slavka Prodanova	Dropbox
3	14.05.2019	15.05.2019	22.05.2019	30.05.2019	SU Hristo Botev	Gorna Malina	14	Vladislav Petkov	Dropbox
4	29.05.2019	29.05.2019	05.06.2019	05.06.2019	HS Georgi Pobedonosets	Kostinbrod	11	Nevena Pashova-Proycheva	Dropbox
5	31.05.2019	31.05.2019	31.05.2019	31.05.2019	School of Commerce	Burgas	18	Vladislav Petkov, Dorotea Stefanova	Dropbox
6	01.06.2019	01.06.2019	01.06.2019	01.06.2019	School of Commerce	Burgas	21	Vladislav Petkov, Dorotea Stefanova	Dropbox
7	01.06.2019	01.06.2019	01.06.2019	01.06.2019	School of Commerce	Burgas	17	Vladislav Petkov, Dorotea Stefanova	Dropbox
8	10.06.2019	10.06.2019	24.06.2019	24.06.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	26	Yana Petkova	Dropbox
9	10.06.2019	10.06.2019	24.06.2019	24.06.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	25	Yana Petkova	Dropbox
10	11.06.2019	11.06.2019	25.06.2019	25.06.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	25	Yana Petkova	Dropbox
11	11.06.2019	11.06.2019	25.06.2019	25.06.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	10	Yana Petkova	Dropbox
12	08.10.2019	08.10.2019	15.10.2019	15.10.2019	HS Georgi Pobedonosets	Kostinbrod	24	Vladislav Petkov, Yana Petkova	Dropbox
13	08.10.2019	08.10.2019	15.10.2019	15.10.2019	HS Georgi Pobedonosets	Kostinbrod	25	Vladislav Petkov, Yana Petkova	Dropbox
14	12.10.2019	12.10.2019	12.10.2019	12.10.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	26	Vladislav Petkov, Yana Petkova	Dropbox
15	13.10.2019	13.10.2019	13.10.2019	13.10.2019	SU Vasil Levski	Sevlievo	23	Vladislav Petkov, Yana Petkova	Dropbox
16	18.10.2019	18.10.2019	21.10.2019	12.10.2019	HS Dr. Vasil Beron	Veliko Tarnovo	14	Slavka Prodanova	Dropbox
17	21.10.2019	21.10.2019	22.10.2019	22.10.2019	HS Dr. Vasil Beron	Veliko Tarnovo	16	Slavka Prodanova	Dropbox

18	22.10.2019	22.10.2019	23.10.2019	23.10.2019	HS Dr. Vasil Beron	Veliko Tarnovo	14	Slavka Prodanova	Dropbox
19	24.10.2019	24.10.2019	31.10.2019	31.10.2019	97 SU Bratya Miladinovi	Sofia	24	Vladislav Petkov	Dropbox
20	02.11.2019	02.11.2019	02.11.2019	02.11.2019	HS Ivan Vazov	Smolyan	16	Vladislav Petkov	Dropbox
21	03.11.2019	03.11.2019	03.11.2019	03.11.2019	HS Ivan Vazov	Smolyan	19	Vladislav Petkov	Dropbox
22	03.11.2019	03.11.2019	03.11.2019	03.11.2019	HS Ivan Vazov	Smolyan	21	Vladislav Petkov	Dropbox
23	06.11.2019	13.11.2019	20.11.2019	27.11.2019	106 SU Grigoriy Tsamblak	Sofia	14	Miglena Yordanova	Dropbox
24	06.11.2019	13.11.2019	20.11.2019	27.11.2019	106 SU Grigoriy Tsamblak	Sofia	18	Miglena Yordanova	Dropbox
25	06.11.2019	13.11.2019	20.11.2019	27.11.2019	106 SU Grigoriy Tsamblak	Sofia	19	Miglena Yordanova	Dropbox
26	06.11.2019	13.11.2019	20.11.2019	27.11.2019	106 SU Grigoriy Tsamblak	Sofia	17	Miglena Yordanova	Dropbox
TOTAL STUDENTS							501		

Evaluation

According to the observations of the facilitators, the school workshops were impactful and engaging for young people and gave space for a lot of important discussions and learning. They report that the topic of racism was not new to the students, but they had only a general and abstract understanding of it. On turn, the topic of invisible racism was almost exclusively new to the students and while it met certain resistance, the majority of the students showed increasing understanding as the process was progressing. This is also true about the topic of power (and its interconnection with racism), which was largely new to the students, but which – in turn – was building up during the process and most of the students did show increased understanding. As visible from some of their answers, the topic of power did stand out for many of them. At the same time, facilitators do note that for many students the round of 4 workshops was not enough to build comprehensive understanding of all aspects of racism and invisible racism (if compared to, for example, the young people who engaged in the more intensive summer camps). While they would leave the workshops with positive attitudes and messaging, it would sometimes be limited to “we are all equal” or even “skin color does not matter”, which does not cover the complex issue of racism. Nevertheless, it is a positive development, considering the largely racist environment in which young people are socialized in Bulgaria right now.

459 of the students engaged in the workshops filled in an evaluation questionnaire at the end of the round of workshops. It consisted of one quantitative question on overall impression and 3 qualitative questions on learning.

As visible from the graph, the overwhelming majority of the students assessed positively their experience during the workshops. 60% of them gave the highest mark (1), while 85% gave a mark between 1 and 4, which is still in the range of very positive impressions from the workshop.

Name something new you have learnt on the topics of invisible racism, power and good treatment?

(Sample of non-repetitive answers):

- We need to treat everyone well
- Racism has different forms and is sometimes not intentional
- I learned a lot of new things about racism
- Things I considered to be normal are actually racist and can harm people
- I learned that we can harm people even if we didn't mean to.
- I learned that some people make jokes and implications which can harm people.
- Racism is not a good thing. It creates hatred between people that don't even know each other.
- I learned trust and team work are very important. And we should not judge people because of their skin color and how they look like.
- We should not judge people on their outer appearance or nationality. We all live in the same planet.
- Every person has their story that we don't know about.
- Discrimination is very common, while we need to be more open towards the world and the different people in it.
- Power can be very problematic. Good treatment is important.
- Racism is a very stupid way of dividing people.
- Racism can be hidden in small gestures and words.
- I learned how racism is manifested and how to recognize it.
- I learned that there is actually no reason for racism to exist. It makes no sense that we divide people on religion, ethnicity and outer appearance.
- Invisible racism takes the big pie of racism and with time it gets into people's minds and they slowly become racists.
- Racism will always exist, no matter how bad that is. There will always be groups of people who consider themselves superior. This doesn't mean we should stop fighting it though.
- I learned a lot of people around me are leaning towards racism.
- We should not be racist, because we can be in the same situation when someone is racist towards us.
- I learned that racism is not only about skin color, but can have also financial dimensions.
- A person needs to reflect if they are racist and also if someone is being racist towards them.

- Every person has at least once been a racist towards someone else and abused their power, while degrading someone's dignity.
- We need to stand up to people who think they can use their power to force their will upon others.
- I can be a cat and a mouse, i.e. I can have power or be submitted to someone else's power.
- I have not heard of invisible racism before. I realized I have also done it. I am ashamed.
- We need to fight the foundation of the pyramid, in order to be successful in countering racism.
- I learned there are different phases of racism and that from jokes you can go to hatred.

Name one thing you have learnt during the workshop(s) which you find personally important (Sample of non-repetitive answers):

- Before we take decisions, we need to put ourselves in the shoes of others
- Every person is special in their own way.
- The term of racism.
- We should not judge people before we know them.
- Everyone is equal and we should support each other.
- I am not a racist, but I reflected a lot about the experiences of people with different skin color. I tried to put myself in their shoes and it is really not pleasant.
- I realized that I unintentionally judge people due to their skin color. But no one chooses their skin color and it does not determine what a person is like.
- Don't treat anyone as you don't wish to be treated.
- That racism is not always visible and that we might be also using it, even if unintentionally.
- We should not put labels on people, if they are white, black, gay or other.
- Sometimes I treated people around me bad.
- It is important to me to be a person who respects people different from me.
- We should not be racist towards people, because their gender, skin color, ethnicity, etc. do not determine their humanity.
- I really liked that so many people in the workshop said they don't think ethnicity is important.
- The personal characteristics of a person are more important than their sexual orientation.

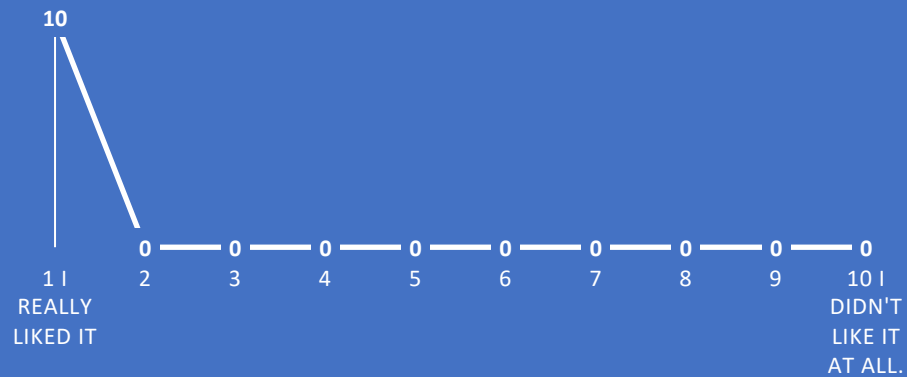
What message would you share with your friends for what you've found out in the workshop(s)

(Sample of non-repetitive answers):

- We need to think about the consequences of what we say or do.
- Don't judge people by their skin color or race.
- I would explain to them next time they say something racist.
- We should all think before we talk because we can harm someone.
- We need to support each other, regardless of our differences.
- Regardless of skin color or other differences, people are always important to someone else.
- I would tell my fellow classmates who didn't come because they thought there are better ways to spend their Saturday, I think they were wrong. I would do it again.
- They would not regret if they join such an event. They would like it very much.
- We need to support each other and not exert power over each other.
- It is really important to see how things are from other perspectives.
- There are bad people from all groups. Look for the good and don't give up.
- Everyone needs to care about racism because it is important for relationships between people.
- Don't be racist, it's bad. It is wrong to be judged by your outside traits, because what is important is on the inside.
- I would not want my friends to be racist.
- We should be happier and enjoy live and NOT BE RACISTS.

Feedback from teachers

WHAT IS YOUR OVERALL IMPRESSION FROM THE WORKSHOP(S)?

Do you find the workshops appropriate and relevant for the students and why?

- Students at this age need to reflect more on the topic of racism. The workshops help students get more sensitive on the topic.
- Very appropriate! They build knowledge on the topic. The interactive work allows them to get to know each other better and understand themselves.
- Yes. Interactive work supports the engagement of everyone, getting to know each other, build new knowledge.
- The theoretical approach is avoided, students have the chance to move, to organize the space, to play out situations, which is always positive. The material is presented in an accessible way, appropriate for the age of the students. The young age of the facilitator was an added value, her presence was convincing and she played a corrective role.
- Yes, because they learn as they "play".
- Yes, they are appropriate, as students will be soon facing different issues around race and should be prepared for it.

- Yes, because the activities allowed them to walk in someone else's shoes. During the workshops they are encouraged to express their opinion and defend it.
- Yes, students are provoked to analyze information (given to them at the time, or from beforehand). It reaffirms values like tolerance, empathy, respect, etc.

How do you evaluate the methodology and content of the workshops?

- The gamification support the emotional intelligence of the students and enhances the way they can experience inequality.
- The activities were especially impactful. The students participated in all of them enthusiastically.
- Very interesting and very impactful.
- The term racism was defined by the group, based on their experience. I really liked the activity with analyzing situations (if something is racist or not), as well as the role plays. The students were allowed to come up with their own scenarios.
- They are interesting and innovative. The most interesting were the theater plays "Racism in motion". Some activities allow for more debates, while others - for more action.
- The facilitator learned the names of nearly everybody and it paid off - they were more attentive and participated in an engaged way. The theater plays were very interesting.
- All activities were great, but I especially liked the discussions after each activity.
- Interesting, provocative, motivating. The most impactful was the activity 'Cat and mouse' on power.

What do you think is the impact of the workshops on the students?

- It shapes their attitudes.
- Observing the students at the beginning and at the end of the workshops, it is visible there is change in their way of thinking and their attitudes towards the others.
- Change of stereotypical attitudes towards the "different" and recognizing of hidden racism.
- Students are provoked by the situations presented to them, they engage, feel confident to state their opinions, they are not afraid of mistakes, they argue. Through "doing" and

"experiencing" the students found the right way to analyze terms like racism and hidden aggression.

- It gives them the chance to reflect on different manifestations of racism, to recognize them, to react. The workshops question stereotypes built for years through the environment (family, internet). It seems this is the first time students are questioned on them.
- It gives them confidence, as they are allowed and engaged to express opinions.
- The activities made the students go out of their known ways and everyday situations. It made them reflect to think about questions like racism from a different perspective.
- They really reflect on the topics of racism, power and the responsibility of making a decision on actions/inactions.

НАСОКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ПОРЕДИЦА ОТ УЧИЛИЩНИ РАБОТИЛНИЦИ ЗА БОРБА С НЕВИДИМИЯ РАСИЗЪМ

Цели на училищните работилници

- Да изострят чувствителността и разбирането за същността на расизма и невидимия расизъм, техните корени, проявления и последствия;
- Да представят невидимия расизъм като реален проблем, пресичащ културната ни обстановка и намиращ в нея различни проявления;
- Да изградят разбиране за расизма като проблематика, свързана с власт на обществено и междуличностно ниво;
- Да насърчат и популяризират идеята за добро отношение като възможен път за противодействие с расизма;
- Да тестват упражнения и обучителни методи.

Ценности и етичен кодекс на фасилитаторите

В работата си в училище фасилитаторите:

- Поставят на първо място сигурността и безопасността на учениците;
- По никой повод не позволяват физическо насилие в групата, като остро реагират на заплахи за такова;
- Следят емоционалното състояние на всички ученици, като внимават казаното и направеното да не нанесе травма върху никой ученик;
- Отнасят се с уважение към всеки ученик в групата, по правило не повишават тон;
- Не изказват расистки, ксенофобски, хомофобски и сексистки виждания, като по правило не оставят неадресирани такива виждания, споделени от други;
- Въздържат се от политическа (партийна) пропаганда, като не споменават конкретни политици и политически партии;
- Не поддържат лични отношения с учениците във и извън работилниците, които по какъвто и да е начин могат да се възприемат като интимни;
- Правят снимки на процеса само по такъв начин, че да не се виждат лица на учениците. Снимките, на които се виждат лица, се изтриват веднага.

- Не забравят, че думите и поведението им се проектира върху всички други фасилитатори и „ПРО ЕВРОПЕЙСКА МРЕЖА“.

Форма на работилниците

Цикъл от училищни работилници трябва да има продължителност от общо 180 минути с една и съща група от ученици: 4 работилници по 45 минути или по изключение 2 работилници от 90 минути.

Училищните работилници могат да се организират в два варианта:

Вариант 1: Като част от учебния процес (за предпочитане) в:

- Час на класа
- Свят и личност
- Английски език (за фасилитатори, които могат да водят работилници на английски);
- В други предмети по преценка на учител/училищно ръководство

Вариант 2: Като извънкласна дейност

Общ брой групи/класове, преминали през цикъл работилници: 30

Среден брой ученици в група/клас: 25

Целен брой ученици, преминали през цикъл работилници: 750

Възраст на учениците: 13-19 години

Организационни и административни въпроси

1. При планиране на работилниците

Сдружение „ПРО ЕВРОПЕЙСКА МРЕЖА“ (ПЕМ) ще комуникира направени заявки за провеждане на работилници от страна на училища с всички фасилитатори и ще очаква заявяване на интерес от тяхна страна. При организиране на работилници от страна на фасилитаторите, те трябва да се съгласуват с ПЕМ. Основно лице за контакт е Влади: v.petkov@proeuropean.net, 0878639708.

2. При изпълнение на работилниците

Организирането на необходимите материали за провеждане на работилниците се прави между фасилитатори и ПЕМ за всеки конкретен случай. По време на последната от цикъла работилниците фасилитаторите трябва да организират:

- Потвърждение за провеждане на работилниците, подписано от страна на преподавател в съответното училище:
https://www.dropbox.com/s/ct6jbtslkxj4p8y/STAR_Workshop_Confirmation.docx?dl=0
- Форми за обратна връзка от всички участници в цикъла работилници:
https://www.dropbox.com/s/tnbfe7v0vn37743/STAR_Evaluation_form_students.docx?dl=0
- Форма за обратна връзка от присъстващ преподавател в съответното училище:
https://www.dropbox.com/s/f1u0m7bqjwk77aa/STAR_Evaluation_form_teachers.docx?dl=0

3. При отчитане на работилниците:

Работилниците се отчитат по следния начин:

- На ПЕМ се предоставят на хартия и в оригинал потвърждението за провеждане на работилници, попълните форми за обратна връзка от учениците и присъстващ преподавател;
- По електронен път се попълва кратък отчет за провеждането на всеки цикъл от работилници. Докладът е достъпен тук:
<https://goo.gl/forms/qjbccBWHhh9j3yr03>
- По електронен път (по мейл, фейсбук) се изпращат 2-3 снимки от провеждането на работилниците, на които не се виждат лица на учениците.

Заплащането на хонорара на фасилитаторите ще се случи в края на юни 2019 година за всички проведени и отчетени работилници. Хонорарът се изчислява от ПЕМ на базата на подадените доклади по следната формула:

брой работилници @ 24.45 лв на работилница (брuto) = крайният хонорар.

Съдържание на работилниците

Работилница 1: Интро и основи на расизма	
Цели: - Създаване на общо разбиране за понятието расизъм като начин на мислене; - Изграждане на разбиране, че расизмът има различни проявления (не всички крайни); - Свързване на расизма с други форми на опресия - Опознаване на групата, настроения и нужди	
1 – 3 мин.	Представяне и енергизиране/концентрация на групата
18-20 мин.	Расизъм в картини
18-20 мин.	Расизъм или не? (движенц се дебат)
2 мин.	Енерджерджайзър

Работилница 2: Расизъм и власт	
Цели: - Осъзнаване на властовите отношения, които пресичат света ни; - Разбиране на властта като достъп до ресурси и възможност да се определят правилата на съвместното ни живеене; - Изграждане на емпатия към безвластните; - Разбиране, че да страдат от последствията на расизма могат само тези, които не са в позиция на власт.	
5 мин.	Представяне и енергизиране/концентрация на групата Какво си спомняме от последния път?
15 мин.	Котка и мишка
20 мин.	Правилата на играта
5 мин.	Енерджерджайзър

Работилница 3: Невидим расизъм и последствия	
Цели: - Осъзнаване на властовите отношения, които пресичат света ни; - Разбиране на властта като достъп до ресурси и възможност да се определят правилата на съвместното ни живеене; - Изграждане на емпатия към безвластните; - Разбиране, че да страдат от последствията на расизма могат само тези, които не са в позиция на власт.	
5 мин.	Представяне и енергизиране/концентрация на групата

	Какво си спомняме от последния път?
25 мин.	Пирамида на расизма
20 мин.	Музикални столове

Работилница 4: Борба с расизма – добро отношение	
Цели: - Разбиране, че не трябва да се отнасяме с другите така, както не бихме искали да се отнасят с нас; - Осъзнаване на индивидуалната и колективната ни роля в борбата с расизма; - Положително и овластяващо усещане, подкрепа от групата; - Оценка на целия процес	
5 мин.	Представяне и енергизиране/ концентрация на групата Какво си спомняме от последния път?
15 мин.	Задача за другата група
5 мин.	Кога се чувствам подкрепен/а?
10 мин.	Расизъм в картини: преиграване
10 мин.	Оценка
	Даваме си криле

Допълнителни/резервни дейности:

- [Фрагменти от моята идентичност](#)
- [Пътуване с влак](#)
- [Направете крачка напред](#)
- [Познай кой идва за вечеря](#)

Расизъм в картини

Необходими материали: -

Инструкции:

- Разделете групата на малки групи от 4-5 човека в група.
- Дайте задача на всички групи да обсъдят какво за тях означава расизъм и да го представят в кратка сценка (до 1 мин.). Според особеностите на групата можете да дадете допълнителни ограничения – напр. сценката да е без говор.
- Всяка група представя своята сценка. Останалите групи могат да коментират, да зададат въпрос или да познаят какво е изобразено на сценката.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Изненада ли ви нещо и какво?
- Какво е общото между различните сценки? Какво е различното?
- Може ли расизмът да се обясни по друг начин, освен показаното в сценките и какъв?
- Сценките показват движения, действие. Винаги ли е действие расизмът и какво?

(Според отговорите, фасилитаторът обобщава, че расизмът всъщност е начин на мислене и може да приеме най-различни проявления – някои по-крайни и ясни, други, на пръв поглед, по-безобидни, но в крайна сметка идващи от същия начин на мислене: че някои групи хора са повече от други).

Расизъм или не? (движещ се дебат)

Необходими материали:

- надписи „Расизъм“ и „Не е расизъм“
- списък със ситуации

Инструкции:

1. Поставете двата надписа на две противоположни стени на стаята.
2. Обяснете на групата, че ще четете кратки ситуации и те ще трябва да решат дали в съответната ситуация има или няма расизъм и да позиционират себе си според това решение в едната или другата част на стаята. Обяснете им, че могат да променят решението си по всяко време и да се преместят.
3. Четете всяка ситуация няколко пъти, високо и ясно. Дайте време на участниците да вземат решение. Чуйте няколко мнения от всяка от страните. Припомняйте на участниците представената по-рано дефиниция: *начин на мислене, според който някои хора са повече от други, за да помогнете на участниците*. Не позволявайте дълги дискусии, особено ако в тях участват едни и същи хора.

Списък със ситуации:

- Изречението „Циганите на сапун“

- В дискотеката не пускат роми, защото предишната седмица са изчезнали два портфейла.
- Великобританци не искат да страната им да приема повече български мигранти.
- Изречението „Тя е чернокожа, но въпреки това е много хубава“
- Изречението „Хубава работа, ама циганска“
- Изречението „Мюсюлманите са джихадисти“
- Иван не може да гласува, защото е в инвалидна количка, а избирателната секция има стъпала.
- Унищожен е билборд, на който двама мъже са прегърнати.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Изненада ли ви нещо и какво?
- Коя ситуация ви се стори най-трудна за взимане на решение и защо?
- Какво ви направи впечатление от изброените елементи?
- Какви различни проявления на расизма виждаме в различните ситуации? Сещате ли се за други и какви?

Котка и мишка

Необходими материали:

- Текст за котката и мишката
- Постер и маркери / Дъска за писане и маркери

Инструкции:

1. Информирайте участниците, че ще им разкажете история и че те ще трябва просто да следят гласа ви и да си представят нещата, които казвате или питате. Прочетете приложения текст.
2. Вземете постер, разделете го на две части и нарисуйте котка от едната страна и мишка от другата. Попитайте участниците за всички мисли, чувства и действия на котката и мишката. Напишете ги в съответната част на постера.

Текст:

Дишайте. Опитайте се да отпуснете тялото си. Затворете очите си. Настанете се удобно.

Представям си, че напускам класната стая и излизам от училище. Виждам тясна уличка, по която не съм ходил/а, и решавам да мина сега. Тясната уличка стига до стара изоставена къща. На вратата съм, отварям я и влизам в къщата. Това, което намирам, е широка тъмна стая. Разхождам се из нея, когато изведнъж тялото ми започва да се тресе. Смалявам се. Вече съм размера на тетрадка, но се смалявам още.

Пораства ми козина по цялото тяло, зъбите ми растат, и осъзнавам, че съм се превърнал/а в малка мишка. Как се чувствам в позицията на мишка? Как виждам света от тази позиция? Изведнъж вратата на къщата се отваря и се появява една голяма котка. Започва да се разхожда из къщата. Как се чувствам? Какво мисля? Изведнъж котката ме поглежда и започва да идва към мен. Идва все по-близо и по-близо. Какво мога да направя? Как се чувствам?

Точно, когато котката е точно до мен, тялото ми се променя отново, превръщам се в котка, а котката – в мишка. Как се чувствам сега? Как виждам света сега, когато съм котка? Как виждам мишката?

Решавам какво да правя с мишката. След това го правя. Тялото ми се разтриса отново и започва да възвръща формата и размера си. След това напускам къщата и се връщам в училище. Качвам се по стълбите, влизам в час и сядам... И бавно отваряме очи.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Успяхте ли да влезете в ролята на мишката и на котката?
- Как се почувствахте като мишка? Как се почувствахте като котка?
- Как разбирате отношенията на господство и подчинение? На кое от тях се гледа с по-добро око в обществото? Защо?
- Защо харесваме властта? Защо смятаме властта за хубаво нещо, а слабостта – не?
- Какви са причините хората в подчинена позиция да бъдат там? И защо хората във властна позиция са там?
- Кой в обществото е в позицията на власт? И кой е в позицията на подчинен?
- Кои са котките и мишките във вашата/нашата местна общност?

Правилата на играта

Необходими материали:

- Бонбони, 60 броя (напр. лукчета или подобни)

Инструкции:

Част 1

1. Обяснете, че имате изненада за участниците, но такава ще получат само тези, които са родени между април и октомври. Наблегнете, че в този период сте родени вие и тогава се раждат най-добрите хора. Помолете хората, родени в този период, да излязат напред.
2. Раздайте по един бонбон на излезлите напред. Кажете на участниците, че ви остават още бонбони и те могат да решат как да бъдат разпределени: дали за всички, за родените между април и октомври или за още по-тесен период от месеци (напр. само родените през май и юни). В дискусиата и взимането на решение обаче могат да участват само тези, които вече имат бонбон.
3. Ако групата разпредели бонбоните така, че някои да имат по два или повече бонбона, обявете, че можете да дадете още 10 бонбона и от тях (хората с по два бонбона) зависи как ще бъдат разпределени.

Част 2

1. Разделете участниците с бонбони в две или повече групи от 5 души. Всяка от групите трябва да събере бонбоните си в центъра и плътно да ги ограда в кръг.
2. Попитайте участниците без бонбони как биха се опитали да стигнат до бонбоните. Окуражете ги да пробват, но един по един. На останалите заръчайте да следят за различните стратегии за стигане до бонбоните. Следете за безопасността на групата!
3. След като външните участници достигнат до бонбоните или достатъчно опити са направени, благодарете на всички и ги поканете за дискусия.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Как се почувствахте при първоначалното разпределение на бонбоните? Избраните и неизбраните?
- Какво и защо реши групата?
- Кой имаше властта да взима решения и да налага правила?
- Какъв беше критерият, по който някои бяха изключени от бонбоните и дискусията? Справедлив ли беше и защо не? (Ако не го направи групата, фасилитаторът трябва да наблегне, че критерият не зависи от волята на конкретен човек – т.е. никой не избира сам/а кога да бъде роден/а).
- Какви бяха стратегиите за достигане до бонбоните във втората част на играта? Ако е имало недоволство или по-агресивно поведение – оправдани ли са били, и защо?

- Ако бонбоните са обществени ресурси, а притежанието им – възможност за определяне на правилата, справедливо ли е това? По този начин ли изглеждат нещата в обществото?
- Каква е връзката на властта с расизма в упражнението? А в обществото?

Пирамида на расизма

Необходими материали:

- 5-6 копия на пирамиди и проявления на расизъм

Инструкции:

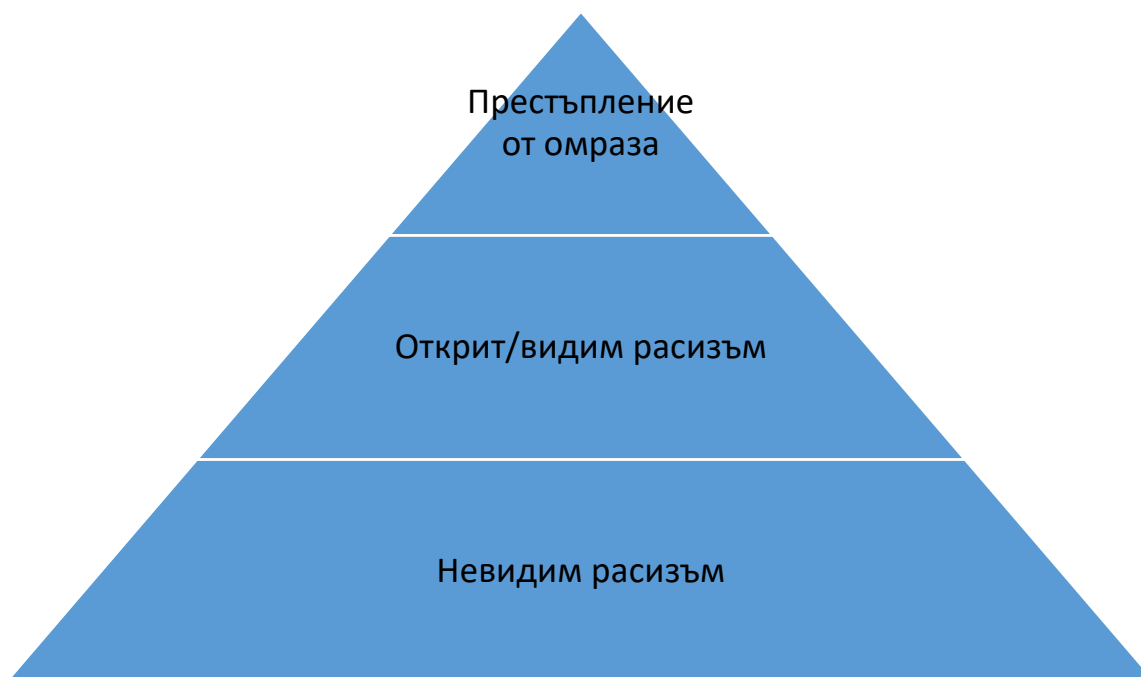
1. Разделете участниците в групи от по 4-5 човека.
2. Дайте на всяка група копие на пирамидата. Задачата им в групата е да помислят прегледат проявленията и да го поставят в частта на пирамидата, в която смятат, че трябва да бъде. Могат да помислят и за свои примери. (Според времето и нивото на групата, проявленията могат да се намалят).
3. Групите представят работата си, след което ги поканете за дискусия.

Проявления на расизъм

- Геноцид (физическо избиване на хора от определена раса или етнос);
- Побой с расистки мотиви („Да ходим да бием цигани“)
- Вицове (напр. „Хасан и Айшето имали 10 деца...“)
- Поговорки (напр. „Хубава работа, ама циганска“)
- Устойчиви изрази (напр. „като бял човек“)
- Compliments, принизяващи група хора (напр. „Ти не си като другите от твоя етнос“)
- Обобщения (напр. „Циганите станаха много нагли“)
- Стереотипи (напр. „Мюсюлманите“)
- Митове (напр. „Чернокожите са генетично по-глупави“)
- Призови за насилие (напр. „Циганите на сапун“)
- Шеговити прякори (напр. „Черната“, „Рязания“)
- Политически действия (напр. събаряне на незаконни къщи в ромска махала, но не и на незаконни хотели по Черноморието)
- Отказ от услуги (напр. недопускане в заведение, басейн на хора от определен етнос)
- Сегрегация (напр. отделяне на деца от един етнос в отделно училище или клас)

- Дистанцирано отношение (напр. физическо отдалечаване от някого заради неговия цвят на кожата)
- Дискриминация на работното място (напр. системен отказ от наемане или повишаване на определен група хора – заради етноса им, пола им и др.)
- Принизяване на личностно ниво (напр. служител говори на едни клиенти на „Вие“, а с други на „ти“)
- Презумпции за външния вид (напр. „С дръпнати очи е, значи е китаец“)
- Дехуманизиране - сравняване на определени групи с животни (напр. „Чернокожите са си останали маймуни“; Ромските жени са „с инстинкти на разгонени кучки“; „паразити“, „кърлежи“);

Модел на пирамида

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Какви примери генерирахте?
- Кое ви затрудни най-много?
- Защо според вас формата е като на пирамида?
- Защо невидимият расизъм е в основата? (Основата държи останалата структура, не би се стигнало до физическо нападение във върха, ако няма основа, която да го подкрепя)
- Каква е идеята, която лежи във видимия и невидимия расизъм?

- Проявленията на невидимия расизъм са широко разпространени и не ги приемаме за много сериозни. Какви обаче са последствията от него?

Музикални столове

Необходими материали:

- Столове, колкото участниците
- Листчета с блага – колкото участниците

Инструкции:

1. Направете кръг от столове, обърнати навън (или подредете столовете в две линии, като столовете се опират гръб в гръб). В началото трябва да има толкова столове, колкото участници. Пуснете музика и поканете участниците да танцуват около столовете. Докато танцуват, махнете един стол. Когато музиката спре, всеки трябва да намери и да седне на отделен стол. Ще остане един участник без стол.
2. Всеки път, когато музиката спре и един участник остане без стол, той/тя прочита благото, изписано на своя лист. Групата трябва да реши дали благо да отпадне, или е достатъчно важно, за да остане в играта. Ако решат второто, участник, който смята, че има благо с по-нисък приоритет, трябва да предложи да размени мястото си с участника без стол и да отпадне от играта вместо него/нея. Не позволявайте дълга дискусия.
3. Повторете процедурата няколко пъти, според времето, с което разполагате. Помолете участниците да седнат и да помислят индивидуално как би изглеждал живота им, ако нямат достъп до благото на тяхното листче в рамките на един месец. Дайте им минута-две да помислят. След това ги помолете да си представят как би изглеждал живота им, ако нямат достъп до същото благо в рамките на две години. Дайте им минута.
4. След това поканете участниците за дискусия.

Картончета с блага

Дом	Храна	Мобилен телефон
Достъп до молитвен храм	Достъп до училище	Достъп до университет
Приятели	Физическа безопасност	Дневни пари

Топли дрехи	Право на гласуване	Шофьорска книжка
Кола	Ваканция на морето	Достъп до дискотека
Достъп до здравеопазване	Право да пътуваш в чужбина	Право да се движиш във всички части на града
Достъп до транспорт	Работа	Добре платена работа
Възможност да се обърнеш към полицията	Възможност да изказваш мнението си	Право да се влюбиш
Чувство за принадлежност	Самочувствие	Чувство, че си добре оценен/а
Способност да четеш	Достъп до интернет	Финансово подпомагане, когато си болен/болна

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате? Какъв е животът ви без някои от богатата? (примери)
- Какви са последствията от липсата на някои блага? Опишете как се чувствате, какво е състоянието ви.
- Какво осигурява достъпа ни до тези блага?
- Всички ли имат равен достъп до тези блага? Кой хора повече и кои по-малко? Защо?
- Какви са факторите, които могат да попречат на достъпа ни до тези права? Расизмът сред тях ли? Как и защо?

Задача за другата група

Необходими материали: -

Инструкции:

1. Разделете участниците в три групи.
2. Дайте на всички задача да измислят задача за друга от групите, която да енергизира и размее всички. Разпределете задачите така, че всяка група да получи задача от друга група.
3. След като групите са готови със задачите си (не им оставяйте много време), обявете промяна в регламента: сега всяка група трябва да изпълни сама задачата, която е измислила за другите.
4. Всяка група извършва задачата си, след което поканете всички за дискусия.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Как се почувствахте, когато знаете, че някой друг ще решава какво трябва да направите? Как се свързва това с темата за властта?
- Какви задачи щяхме да измислим, ако знаехме, че ние самите трябваше да ги изпитваме? Щяха ли да са различни? Как? Защо?
- Основен принцип на доброто отношение е да не се отнасяме с другите така, както не бихме искали да се отнасят с нас. Как това е свързано с расизма?

Кога се чувствам подкрепен/а?

Необходими материали: -

Инструкции:

1. Помолете участниците да се настанят удобно, да затворят очи и да се опитат да си спомнят случай, в който са се чувствали много добре заради нещо, което някой е направил за тях или им е казал.
2. Помогнете им с допълнителни въпроси: *Какво точно е направил или казал ваши познат? Защо го е направил или казал? Какво сте направили вие преди това? Как реагирахте? Отвърнахте ли на жеста?*
3. Помолете участниците – всеки със собственото си тяло – да изрази ситуацията/емоциите/усещането, като скулптура.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Каква сила има доброто отношение към нас и към другите?
- Как можем да използваме доброто отношение, за да противодействаме на расизма?

Расизъм в картини: преиграване

Упражнението може да се направи само ако е направена първата част „Расизъм в картини“.

Необходими материали: -

Инструкции:

1. Припомнете на участниците, че заедно сте преминали през дълъг процес с много дейности. Накарайте ги да си спомнят упражнението „Расизъм в картини“ и да възстановят групите, в които са работили тогава. В групата нека си припомнят точно каква сценка са представили.
2. Дайте 2 минути време на всяка група да реши дали би представила същата сценка, или биха искали да я променят.
3. Помолете групите да изиграят сценките си (стари или обновени) отново, като този път дайте възможност на някой от „публиката“ да се включи, за да поправи/противодейства на расизма в представената сценка.

Въпроси за осмисляне:

- Как се чувствате?
- Променихте ли сценките и защо?
- Беше ли противодействано на расизма? Как, с какви стратегии?
- Как може всеки от нас да направи нещо за борбата с расизма?

Даваме си криле

Необходими материали:

- Хартиено тиксо
- Листи колкото участниците
- Моливи или химикали – колкото участниците

Инструкции:

1. Помолете всеки участник да залепи лист хартия на гърба на някой друг.
2. Помолете участниците да напишат нещо положително за останалите на техните листи хартия. Положителното не трябва да е физическа характеристика!
3. Пуснете музика и оставете участниците да пишат колкото искат.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ/РЕЗЕРВНИ ДЕЙНОСТИ

Фрагменти от моята идентичност

Необходими материали:

- Листи колкото участниците
- Моливи или химикали – колкото участниците
- Списък с категории

Инструкции:

1. Раздайте листи хартия на всички участници. Помолете ги да начертаят голям кръг, който да разделят на пет части.
2. Обяснете, че всеки от нас има идентичност, която е съставена от множество други идентичности – наши характеристики и най-вече групи от хора, към които се причисляваме.
3. Помолете всеки да запише по една група от хора/общност, с която се идентифицира във всяко от петте парчета на своя кръг. Обърнете внимание, че листът е само за тях и няма да се споделя или четете индивидуално.
4. След като всички са готови, обяснете как ще прочете следващата част: ще четете категории от идентичности. Ако прочетената от вас категория съвпада с тип идентичност, записана от някой участник, той/тя трябва да се изправи и да остане прав/а, докато не прочетете следващата.
5. Накрая поканете всички за дискусия.

Списък с категории

- религия
- произход
- пол
- сексуална ориентация
- професия
- възраст
- хоби, свободно време
- семейство (брат, дъщеря и т.н.)
- приятели
- училище, университет
- спорт
- дейности с нестопанска цел
- политически интерес / ориентация

- квартал, дом
- език
- малцинство
- музика и други изящни изкуства
- хранителни навици (например вегетариански)
- друго

Въпроси за осмисляне

- Имаше ли нещо трудно в тази дейност?
- Как се чувствахте, когато се изправяхте сами? А с други хора? Имаше ли разлика?
- Как се чувствахте, когато оставахте седнали, а повечето ставаха?
- Открихте ли нещо ново за някого в групата? [Внимание: имайте предвид, че този въпрос може да доведе до погрешно тълкуване и стереотипизиране на участниците. Да се изясни, че изправянето на "сексуална ориентация" не означава, че човек е гей, а може да означава, че човек се определя като хетеросексуален; при религия може да означава, че човек е атеист; при политика, че не интересуват се от политика и т.н.]
- Има ли някои групи, при които е по-трудно да се стане? Кои и защо?
- Разбрахте ли по време на това упражнение, че не се мислите като част от определени групи? Каква може да е причината за това?
- Чувствате ли се неудобно от това, че нямате възможност да обяснявате защо сте се изправили на определени категории? Защо?
- Как идентичността ни е свързана с расизма?

Пътуване с влак

Необходими материали:

- Копия на списъка с пътниците – колкото участниците
- Моливи или химикали – колкото участниците

Инструкции:

1. Обяснете на всички участници, че им предстои дълго пътуване с влак от Москва до Лисабон. Те трябва да го прекарат в купе с още трима души.

2. Раздайте им списъци с пътници и ги помолете индивидуално – да отбележат трима пътници, с които биха искали да прекарат пътуването; и трима пътници, с които в никакъв случай не биха искали да прекарат пътуването.
3. След индивидуалната работа, нека участниците се съберат в групи от 4-5 човека. Целта е да изготвят общ списък за групата.
4. Всяка група представя резултатите. При представянето, добре е фасилитатора да си води бележки за стереотипи, които ще бъдат изказани.

Списък с пътници

1. Марокански ди джей
2. Африканка от Париж, която продава продукти от кожа
3. Млад артист, ХИВ-позитивен
4. Ром от Унгария, току-що освободен от затвора
5. Сляп акордеонист от Австрия.
6. Румънка на средна възраст, която няма виза и държи дете на една годинка в ръцете си.
7. Феминистка от Дания
8. Швед с бръсната глава
9. Перийка, която е много горда със своята култура
10. Полска проститутка от Берлин.
11. Сирийски бежанец
12. Поп
13. Украински студент, който не иска да заминава

Въпроси за осмисляне

- Как се чувствате?
- Какви са основните фактори, определящи вашите индивидуални решения?
- Ако групите не са успели да стигнат до общи заключения, защо е било това?
- Какво беше най-трудно?
- Какви фактори ви попречиха да постигнете консенсус?
- Кои стереотипи извиква списъкът на пътниците?
- Стереотипите в описанията ли са дадени, или в нашите умове и въображение?
- Откъде получаваме тези образи?
- Дали някой в групата е имал подобна ситуация в реалния живот?
- Как бихте се чувствали в ситуация, в която никой не би искал да сподели с вас отделение за влак?

Направете крачка напред

Необходими материали:

- Ролеви карти
- Свободно пространство (коридор, голяма стая или открито пространство)
- Списък със ситуации и събития

Инструкции:

1. Накарайте всеки участник да изтегли по една ролева карта. Картите не трябва да бъдат показвани на останалите.
2. Помолете участниците да седнат и да прочетат внимателно картите си. Помолете ги да „влязат“ в ролите си. За да им помогнете, прочетете на глас някои от следните въпроси, като правите пауза след всеки един, и по този начин дадете възможност на участниците да помислят и да си изградят представа за себе си и за своя живот:
 - *Какво представляваше детството ви? В каква къща живеяхте? Какви игри играехте? Какво работеха родителите ви?*
 - *Какво представлява всекидневието ви сега? Къде ходите през свободното си време? Какво правите сутрин, следобед и вечер?*
 - *Какъв е животът ви? Къде живеете? Колко пари печелите всеки месец? Какво правите по време на отпуската си?*
 - *Какво ви вълнува и от какво се страхувате?*
3. След това помолете участниците да запазят пълна тишина и да застанат в редица един до друг (все едно са застанали на стартовата линия).
4. Разяснете, че ще прочетете списък със ситуации и събития. Всеки път, когато участниците могат да отговорят с „да“ на прочетеното изречение, трябва да направят крачка напред. В противен случай трябва да останат на мястото си.
5. Прочетете ситуациите една по една. Правете пауза след всяко изречение и дайте възможност на участниците да се придвижат напред и да огледат мястото си спрямо останалите хора.
6. Накрая помолете всички да обърнат внимание на последната позиция, която са заели. След това им дайте няколко минути почивка, за да излязат от ролите си, преди да преминете към обсъждане с цялата група.

Ролеви карти

Вие сте безработна несемейна/сама майка.	Вие сте президент на младежка политическа организация към партия, която в момента е на власт.
Вие сте дъщеря на управителя на местната банка. Учите икономика в университета.	Вие сте син на китайски имигрант, който ръководи успешна фирма за бързо хранене.
Вие сте мюсюлманка от арабско семейство. Живеете с родителите си, които са силно религиозни хора.	Вие сте дъщеря на американския посланик в държавата, в която сега живеете.
Вие сте в казармата, отбивате задължителна военна служба.	Вие сте собственик на външнотърговска компания с успешен бизнес.
Вие сте млад мъж, който може да се придвижва само с инвалидна количка.	Вие сте пенсиониран работник от обувна фабрика.
Вие сте седемнадесетгодишно момиче от ромски произход, което така и не е завършило основно училище.	Вие сте приятелката на млад художник, който е пристрастен към хероина.
Вие сте HIV позитивна проститутка на средна възраст.	Вие сте лесбийка на 22 години.
Вие сте безработен висшист, който очаква първата си възможност за работа.	Вие сте манекенка от африкански произход.
Вие сте на 24 години и сте бежанец от Афганистан.	Вие сте бездомен млад мъж на 27 години.
Вие сте нелегален имигрант от Мали.	Вие сте фермерски син на 19 години. Живеете в отдалечено селце в планината.

Списък със ситуации и твърдения

- Никога не сте изпитвали сериозни финансови затруднения.
- Живеете в прилично жилище с телефон и телевизия.
- Смятате, че вашият език, религия и култура се уважават в обществото, в което живеете.
- Смятате, че вашето мнение по социалните и политически въпроси има значение и че вашият глас се чува.
- Другите хора се консултират с вас по различни въпроси.
- Не се страхувате, че може да ви спре полицай.
- Знаете към кого да се обърнете за съвет и помощ в случай на нужда.
- Никога не сте се чувствали дискриминирани поради вашия произход.
- Имате необходимата ви социална и медицинска защита.
- Можете да ходите на почивка веднъж в годината.
- Можете да поканите приятели на вечеря у дома.
- Водите интересен живот и имате положителна нагласа за своето бъдеще.
- Смятате, че можете да изучавате и работите професия по свой избор.

- Не се страхувате, че може да станете обект на тормоз или нападение по улиците или в медиите.
- Можете да гласувате по време на национални и местни избори.
- Можете да празнувате най-важните религиозни празници с роднини и близки приятели.
- Можете да вземете участие в международен семинар в чужбина.
- Можете да ходите на кино или на театър поне веднъж седмично.
- Не се страхувате за бъдещето на децата си.
- Можете да си купувате нови дрехи поне веднъж на всеки три месеца.
- Можете да се влюбите в когото поискате.
- Смятате, че вашата компетентност е ценена и уважавана в обществото, в което живеете.
- Можете да ползвате Интернет и това ви е от полза.
- Не се страхувате от последствията от климатичните промени.
- Можете да ползвате всеки сайт в интернет, без страх от цензура.

Въпроси за осмисляне

- Какво е било усещането да направиш крачка напред или да останеш на мястото си?
- В кой момент хората, които често са пристъпвали напред, са забелязали, че другите не се придвижват толкова бързо?
- Имало ли е моменти, в които някой е почувствал, че се пренебрегват основните му човешки права?
- Участниците могат ли да отгатнат какви са ролите на останалите? (Нека разкрият ролите си на този етап от дискусията).
- Трудно или лесно е било да се играят различните роли? Как са изградили представата си за човека, чиято роля играят?
- Отразено ли е обществото по някакъв начин в настоящата дейност? По какъв начин?
- Кои права на човека са изложени на риск във всяка роля? Някой може ли да каже, че човешките му права не са били зачетени или че не е имал достъп до тях?
- В кои от случаите правата са потъпкани заради наличието на расизъм?

Познай кой идва за вечеря

Необходими материали:

- Разпечатани ролеви карти

Инструкции:

1. Помолете четирима доброволци да участват в сценката като актьори със съответната роля и 4 други да бъдат специални наблюдатели. Останалата част от групата са общи наблюдатели.
2. Всеки от специалните наблюдатели трябва да избере един от четиримата герои в историята, да го/я наблюдава и да вземе под внимание всички аргументи, които използват (желателно е наблюдателите да си водят записки). Решете кой ще наблюдава кого.
3. Дайте по една ролева карта на всеки от актьорите и няколко минути да се запознаят с ролята си и да се подготвят за сценката.
4. Подгответе сцената: поставете 4 стола в полукръг и обяснете на всички, че това е дневната на един дом и че те ще наблюдават една семейна дискусия. Дайте сигнал, напр. пляскайте с ръце, за да започнете ролевата игра.
5. Сами преценете колко време ще продължи сценката, в зависимост от начина, по който тя се развива. Дайте ясен сигнал, за да укажете края.

Ролеви карти

Дъщеря Решила си да разкриеш пред семейството си, че имаш гадже от ромски произход и сте решили да живеете заедно. Опитай се да защитиш решението си.	Майка Дъщеря ти споделя, че има приятел от ромски произход. Много обичаш дъщеря си, но не разбираш как тя може да ти причини това. Подкрепяш съпруга си във всичко, което той казва. Не искате да заплашвате дъщеря си, но държите да разбере, че не одобрявате и ви наранява. Според теб той ще я изостави и че ще страда много.
По-голям брат Сестра ти споделя, че има приятел от ромски произход.	Баща Дъщеря ти споделя, че има приятел от ромски произход.

По принцип не те е грижа с кого излиза сестра ти, защото вярваш в правото на хората да бъдат свободни в отношенията си. Въпреки това, когато майка ти казва, че е вероятно той да изостави сестра си, започваш да мислиш, че той може да я използва. Показваш загриженост и искаш да защитиш сестра си.

Ти си авторитетът в дома и не одобряваш връзката на дъщеря си. Притесняваш се за това, което ще кажат хората. Не смяташ себе си за расист, но дъщеря ти с „циганин“ е нещо съвсем различно. Строг си и държиш да доминираш спора.

Въпроси за осмисляне

- Помолете всеки от актьорите да опише накратко как е минала дискусията и как се чувства.
- Помолете всеки от специалните наблюдатели да представи наблюденията си – какви аргументи са използвали различните страни.
- Какви подобни аргументи сте чували в своите семейства или в обществото около вас?
- Как щеше да е различна ситуацията, ако приятелят на момичето не беше ром?
- Щеше ли ситуацията да бъде различна, ако вместо момиче, представящо приятеля си, имаме момче, представящо приятелка в семейството си? Как и защо?
- Актуална ли е ситуацията, или е в миналото? С какви подобни ситуации сте се сблъскали?
- Откъде идва неодобрението на семействата за „смесени връзки“? Форма на расизъм ли са?